

Igavese sinitaeva maal

Aado Lintrop

Kõik sai alguse 2006. aasta märtsi algul tulnud elektronkirjast, mille saatjaks oli keegi doktor professor Gerelbaatar, sisuks aga kutse augustis Ulaanbaataris toimuvale Munkhtengeri-uuringute konverentsile. Et konverentsikutseid tuleb viimasel ajal kõikjalt maailmast, oleksin selle võib-olla hooletult üle vaadanud ja siis unustanud, kuid silma hakkasid read: “Devoted to the 800th Anniversary of the Yeke Mongol Ulus (Great Mongolian State 1206–2006).” Need tuletasid meelde lapsepõlvest tuttava Vassili Jani mongoli vallutajate teemalise triloogia, hilisemas elus loetud Issai Kalašnikovi *Julma sajandi* ning teadustööde jaoks uuritud Dansan Lubsani *Altan tobčy* ehk *Kuldse loo*.

Et meie idapoolsete hõimurahvaste, eriti aga šamanismi uurimisel, ei saa mööda vaadata ka mongolitest, olin üht-teist lugenud nii nende elu-olu kui ka ajaloo kohta. See oli vist eelaimdus, mis sundis mind veebruari esimestel kärekülmadel päevadel Moskvast minema spetsiaalselt tagasi poodi, et osta raamat, mis sisaldas Nikolai Bitšurini (isa Jakinfi) hiina allikate põhjal koostatud uurimust neljast esimesest Tšingise dünastia khaanist ning mongolitega seotud väljavõtteid Plano Carpini, Wilhelm de Rubrucki ja Marco Polo reisidest. Võtsin selle nüüd kapist ja otsisin üles vastava koha: *1206. Bing-yini esimene suvi. Kogunud Ononi ülemjooksul kokku kõik vürstid ja ametnikud, pani Tšingis välja üheksa valget lippu ja asus imperaatori (khaani) troonile. Vürstid ja ametnikud andsid talle nimetuse Tšingiskhaan. See oli Gyini dünastia kuues suvi, Tai-huo valitsemise aasta.* (Mongolite ajalugu: 35–36). Mongoli riigi aastapäevaga oli kõik selge. Järgnes küsimus, mis on munkhtenger. Sõna teise poole tõlkimine polnud raske, sest teadsin, et tenger on taevas. Aga mida tähendas munkh selle ees? Vähese vaevaga leidsin internetist, et munkh, mongoli keeli öieti мөнх, tähendab igavest. Seega igavene taevas või ka igavene sinitaevas – мөнх хөх тэнгэр. Niisiis oli konverents pühendatud mongolite vana usundi uurimisele. Selle usundi uurimisele, mis Tšingiskhaani vallutuste abil sai tuttavaks suurele osale Euraasia elanikkonnast. Teatavasti ei jõudnud mongoli

sõjamehed eestlaste maadele, aga kuidas oli lugu nende ideoloogiaga? Kas võime eesti folkloorist leida igavese sinitaeva kultuse jälgi? Mongoli etniline usund oli ja on praegugi tihedalt seotud šamanismiga. Kümne minuti pärast oli mul vajalik idee leitud ja tund hiljem teesid saadetud. Pakkusin välja Setu "Imelise koja" laulu kui võimaliku šamaanirännaku peegelduse eesti regilaulus. Lisaks viitasin sellelegi, et nimetatud laulu lõpuosa maalib erakordselt sinistes toonides pildi, mis koos šamaaniga võib viidata mongolite igavese sinitaeva kaugetele peegeldustele.

Mõne nädala pärast tuli vastus, mis kuulutas minu poolt välja pakutud teema väga huvitavaks ja konverentsi kavva sobivaks. Siiski polnud ma veel juuni algulgi kindel, kas tahan nii pikka (ja kallist) reisi ette võtta. Kõhklused hajutas tavapostiga saabunud väga pidulik kutse. Paraku selgus, et Ulaanbaatarisse pole Eestist väga lihtne pääseda. Moskva kaudu minnes oleksin pidanud reisima Aerofloti äriklassis, sest odavamad piletid olid juba välja müüdnud. Sobivatel päevadel ei läinud Tallinnast lennukit Moskvasse, seega oleksin pidanud hankima Venemaa viisa ja reisima rongiga. Teine võimalus oli lennata Finnairiga Tallinnast Helsingisse, sealt edasi Pekingisse, Hiina pealinnast Mongoolia pealinna aga mongolite rahvusliku lennukompaniiga. Sellise reisi hind tuli isegi odavam kui Moskva kaudu sõitmine, ära jäid ka viisa taotlemisega seotud sekeldused, sest nii reisibüroo kui mu enda sooritatud maakuulamiste tulemused ütlesid, et Pekingis ei pea ma transiitsoonist lahkuma.

Üllatused algasid Tallinna lennujaamas, kus väideti, et Tallinnast otse Ulaanbaatarisse pagasit vormistada ei saa, mistõttu peaksin kohvri kättesaamiseks Pekingis läbima passikontrolli. Et mul aga viisa puudus, soovitati asjad väiksemasse kohvrissi ümber pakkida ja käsipagasisse võtta. Enne selle plaani teostumist selgus õnneks siiski, et kohver võib pagasis ka minu sekkumiseta Mongooliasse lennata. Nii pääsesin Tallinnas kerge ehmatuse ja veerandtunnise ooteajaga, mille kestel registratuuri töötajad telefonitsi konsultatsioone pidasid. Järgmine viivitus (vaid mõni minut) tekkis Helsingi lennujaamas, kui mu passi uurides leiti, et sealt puudus Hiina transiitviisa. Seekord konsulteeriti ühislendu teenindavate hiina noormeestega, kes väitsid, et Pekingis ei pea ma transiitsoonist lahkuma. Selle teadmisega väljusingi umbes üheksa tundi hiljem Pekingis lennukist. Sealne lennujaam tundus hiigelsuur, asja tegi keerulisemaks seegi, et sisenesime hoopis Malaisia lennuliinide teenindamiseks mõeldud sektorist. Finnairi transiitreisijaid ootas hiina neiu, kes pidi aitama võõras paigas hakkama saada. Minu meelehärmiks alustas ta sellest, et lasi ära täita kõik maale sisenemiseks vajalikud ankeedid, mida juba lennukis oli jagatud, ent mida ma polnud endale vajalikuks pidanud. Maale sisenemise ja sealt lahkumise kaart, ankeet põetud haiguste ja võimalike lindudega kokku puutumiste kohta. *Mul pole hiina viisat*, püüdsin arglikult protesteerida. Ent

tütarlaps juhatas mind kindlameelselt kõigepealt tervisekontrolli, seejärel aga passikontrolli väravateni. Viimastest valis ta välja kõige esimese, kus uhke tulikiri *Only persons with DP*. Noh, mul polnud isegi viisat, diplomaadi passist rääkimata. Siiski selgus, et neiu tunneb asja. Pidin ette näitama Ulaanbaatari pileti, mispeale passi löödi kuusnurkne punane tempel – ja olingi Hiinas. Juhatanud mind läbi rahvast tulvil hoone teisel korrusel asuvasse rahvusvaheliste lendude registreerimissaali, näitas neiu kätte õige järjekorra ning jättis mu omapead. Lennule registreerimine juba käis. Varsti seisin, pardakaart käes, maalt lahkuvate inimeste pikas passikontrolli sabas. Siin võis kümnes või enamas järjekorras seista korraga oma pooltuhat inimest, suurem osa neist hiinlased, ent silm märkas ka jaapanlasi ning üsna palju valgeid inimesi. Sabad edenesid aeglaselt, sest piirivalvurid kontrollisid dokumente hoolega. Aeg-ajalt ilmus keegi, plakat käes, lennule hilinevaid reisijaid ettepoole päästma. Mul oli õnneks oma lennule jõudmiseks piisavalt aega.

Niisiis istusin ilusal augusti ennelõunal Ulaanbaatari lennuväljal maandunud Mongoolia lennuliinide (MIAT) lennukis ja vaatasin läbi akna laugete kungaste või Eesti mastaapi arvestades pigem mägedega raamitud maastikku. Lennuväli, mida veel hiljuti tunti Buyant Ukhaa nime all, muudeti juubeliaasta puhul Tšingiskhaani nimeliseks. Lennujaamahoones tervitasid saabujaid suured plakatid *Welcome to the Chinggis Chan Mongolia!* Enne, kui jõudsin muretsema hakata oma edasise saatuse pärast, märkasin vastuvõtjaid – kahte tütarlast – kes purssisid vähesel määral inglise keelt. Parklas ootas auto, päevinäinud Toyota, mis – nagu paljud muudki Mongoolia vähestel teedel vuravad sõidukid – oli pruugituna toodud Jaapanist. Pikast lennust uimasena ei märganud ma paremal paiknevat rooli ja üritasin istuda juhi kohale. Pärast selgitavaid žeste pugessin õigele istmele ja linnasõit võis alata. Minu üllatuseks pööras auto aga vaevalt pool kilomeetrit pärast lennujaama linna suunduvalt maanteelt pinnaseteele, mis kadus loogeldes mägede vahele. Asi tundus kahtlane, sest minu andmetel pidi konverents toimuma Ulaanbaataris, mul oli isegi teada hotelli nimi, kus pidin peatuma. Püüdsin meenutada, kas Mongoolias valitsevate ohtudega seoses mainiti Internetis ka kõrvalistesse paikadesse meelitatud ja paljaks röövitud välismaalasi, kuid ühtki sellist näidet ei tulnud pähe. Taskuvargad jah, arvega tüssavad taksojuhid ka, lisaks mõned muud pisisulid, kes turisti rahakotti kergendada püüavad – see oli kõik, mis meelde tuli. Ning kaua ei tulnudki mõistatada – umbes kümne minuti pärast vurasime ilusasse orgu, kus otse ees valendasid ümber ilmetu betoonehitise püstitatud jurtag. Tüdrukute jutust sain aru, et mind jäetakse sinna edasist saatust ootama.

Olgu, konverentsini on ju veel poolteist päeva aega, ju siis ei taheta mind kohe linnahotelli panna, mõtlesin, kui ennast ümara betoonehitise esimese korruse toas sisse seadsin. Asju lahti pakkides selgus, et võikarp oli alarõhu

või kuumuse tõttu avanenud ja katnud kõik kohvris olevad asjad vastiku rasvase vahuga. Seepärast tegelesin pärast 24-tunnist reisi magamise asemel hoopis hädapäraste puhastustöödega, kirudes sealjuures oma rumalust. Inimene, kes on lennukiga vähemalt paar tiiru maakerale peale teinud, peaks juba teadma, mida tasub kohvrissse panna, mida mitte, kuid mina lasen ennast ikka üllatada lõhkenud kartulipudrutopside ja võikarpidega. Pool kaasavõetud söögist oli võist küllastunud ja rändas otse prügikasti. Rõivaid ei õnnestunud kraanist tuleva leige veega kuigi hästi pesta. Riputasin need kuivama ja läksin lõunat sööma. Sama hoone teisel korrusel asuv söögisaal oli inimtühi, vist polnud siin peale minu teisi külalisi. Ettekandja tõi mingi omletti meenutava toidu, mis maitseski nagu omlett. Juurde küsisin teed, mis paraku osutus tavaliseks rahvusvaheliseks kotiteeks.

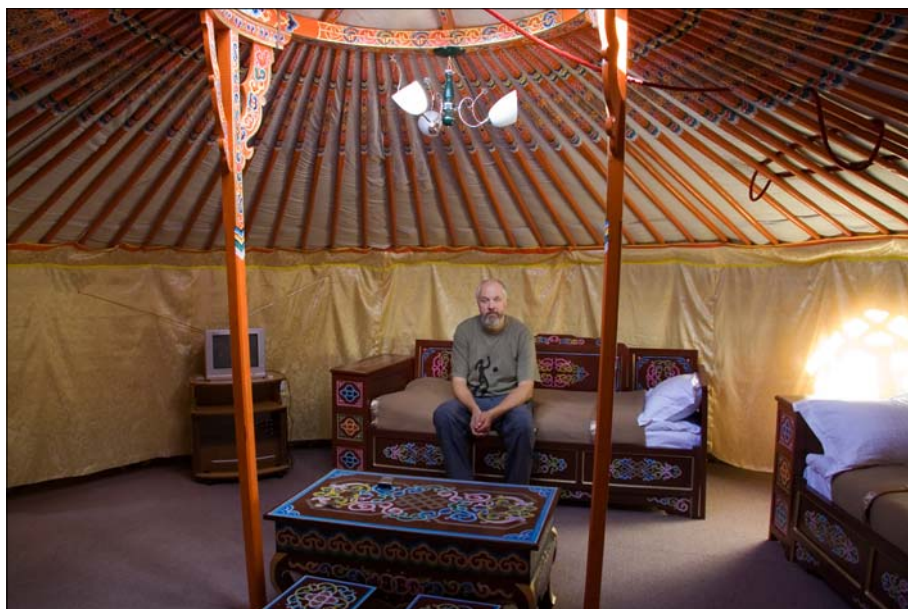
Pärast sööki otsustasin veidi ringi kõndida. Ilm oli endiselt päikesepaisteline ja tuulevaikne. Sooja võis olla 24 kraadi. Võtsin suuna risti üle kuiva lühikese ja hõreda rohuga kaetud oru lähima mäetipuni. Maapind oli üsna sile ja kõva, siin-seal hakkasid silma paari kuni viie sentimeetrise läbimõõduga augud – kellegi urud. Juba esimeste sammude juures hakkas rohust tõusma suurema kiili mõõtu putukaid, kes lennates tiibadega kuiva klõbisevat häält tegid. Kas lendtirtsud? Heli harmoneerus ümbritseva maastikuga suurepäraselt. Et orupõhi, mida mööda parajasti kõndisin, oli vähemalt 1300 meetrit üle merepinna, hindasin väljavalitud mäetipu absoluutseks kõrguseks 1500–1550 meetrit. Seega ei oodanud mind eriti ränk ronimine. Siiski pidin umbes pool tundi väldanud tõusu jooksul korduvalt peatuma, et hinge tõmmata. Magamata öö andis tunda, süda kloppis ja kurk kuivas. Rohu sees oli järjest rohkem lahtist kruusa ja kiviklibu. Viimaks ronisin juba mööda murenenud kivist nõlva, mis polnud siiski kuigi järsk. Tegin mõned pildid ja olingi üleval. Tuldud suunas avanes vaade oru vastasnõlva küngaste tagant paistvale Ulaanbaatarile, teisele poole jäi lõputu lainjas maastik. Tippu tähistas väike kivikuhil – ovoo, millest paistis sinist värvi riideribasid. Nägin selliseid kohalikele vaimudele pühendatud kuhilaid hiljem paljude mägede (ja küngaste) otsas ning kurude harjadel. Ja ikka oli ohvrianniks seotud vaid sinist värvi riidet. Lainjad mäed ja orud kui lattidele kuivama laotatud hobusenahk, meenus kusagilt loetud asjakohane võrdlus. Nuumasin silma ja klõpsisin pilte teha.

Tagasi all, kohtasin oma peatuspaiga vestibüülis naist, kes õnneks rääkis üsna head vene keelt. Varsti saabusid ka mind lennuväljalt toonud tüdrukud. Nüüd selgus, et kogu konverents toimubki siinsamas Erkhet Suldi nime kandvas turismibaasis. Koos kavaga sain puuraamile pingutatud nahale trükitud konverentsi embleemi, suure juubeliaasta kalendri ja veel üht-teist. Nüüd, kui oli selge, et ma ei pea kuhugi edasi sõitma, uurisin, kas poleks võimalik betoonhoonest tõelisesse jurtasse kolida. Selle vastu polnud kellelgi kostmist,

perenaine ütles hoopis, et ei julgenud mulle algul jurtat pakkuda. Ta ütles veel, et tuleks öelda ger, mitte jurta, sest viimane on levinud vene keele vahendusel. Nii seadsingi ennast varsti sisse geris, kus oli kolm rahvusliku maalitud ornamendiga voodit (või pigem diivanit), samasugune madal laud, taburetid ja televiisor.

Pärast õhtusööki otsustasin kohe magama heita. Vahepeal oli pilve läinud ning tibutas vihma. Panin geri ukse riivi ja pugessin teki alla, lootes, et vihma sabin vastu geri katust toob hea une. Kui olin just magama jäämas, koputati nõudlikult uksele. Ukse taga seisis kolm soliidset heledates ülikondades jaapanlast, kes kohe sisse astusid ja ennast tutvustama asusid. Situatsioon oli koomiline – seisin aluspesu väel viisakalt kummardavate ja mu kätt pigistavate jaapani härrade ees, kellel konverentsi nimesildid korrektselt rinnas ega mõistnud muud teha, kui vastu kummardada ja oma nime pomiseda. Unisest olekust hoolimata sain aru, et kahest mehest saavad mu toanaabrid, kolmas aga on üks konverentsi korraldajaid, professor Kioshi Himi Suzuka Ülikoolist. Selle teadmisega ronisin uuesti voodisse, jaapanlased aga hakkasid usinasti kilekottidega krabistades asju lahti pakkima. Mingil hetkel ärkasin tundega, et on hommik. Vaatasin – tuli põles, geri suitsuauk oli suletud. Võta sa kinni, kas on öö või päev. Siis kuulsin – jaapanlased krabistasid ikka kottidega. Küllap on veel öö, otsustasin ja keerasin näoga seina poole. Uni, sunnik, ei tahtnud enam tulla. Kilekottide krabin lakkas, kuid läbi geri seina kostis tüütu diskotümps ja pidukära. Kellelgi oli ülearu lõbus. Huilgamine, naiste kilked, aplausid, valjuhäälditest kajav sõnamulin – kõik see näis kestvat piinavalt kaua. Viimaks kajas ilutulestiku pragin ning geri katusele visati nagu peotäis kruusa. Seejärel kära pikkamööda vaibus või ei märganud ma seda enam.

Hommikuks olid kõik öised pidutsejad kadunud, lisaks meie geri seltskonnale istusid hommikust sööma veel mõned varem saabunud konverentsikülalised. Vanem ja ühtlasi jutukam toakaaslane, Toyama Ülikoolis professoriametit pidav Kohtoku Shohsuke kurtis, et tal polnud lennujaamas mahti raha vahetada ning lubas uurida, kas on mingi võimalus linna pääseda. Noorem toakaaslane, Tatsuo Terada Hokkaido Ülikoolist heitis aga pärast sööki uuesti pikali. Ringi lonkides kohtusin perenaisega (nii hakkasin mõttes tituleerima vene keelt valdavalt töötajat ta teiste omast kõrgemana näiva positsiooni pärast), kes korraldas mulle väikese ekskursiooni mööda baasi ja rääkis erinevatest geritüüpidest. Selgus, et mongoli traditsioonilise elamu suuruse mõõduks on sein. See on õhukestest lippidest küljemoodul, millele kinnitatakse katuselatid. Kõige väiksem, vaese pere ger, pannakse kokku neljast seinast. Tavaline elamu on viieseinaline nagu seegi, kus meie ööbisime. Lisaks 29 viieseinalisele oli baasis veel neli kümneseinalist geri koosviibimiste või suuremate perede tarvis,

Kohal! Esimesed hetked mongoli geris. Aado Lintropi foto 2006.

Ovoo ja palvelipud künkatipus Erkhet Suldi lähedal. Aado Lintropi foto 2006.

üks viieteistkümneseinaline ger, milles töötas baar ja diskoteek ja üks kahekümne viie seinaline ger, mille külge kinnitati parajasti suurt konverentsiplakatit. Viieseinalise geri läbimõõt on umbes 6,2 ja kõrgus 2,5 m, tonoo e suitsuava läbimõõt 1,5 m, katust kannab 81 latti. Kõige suurem ger aga on tõelise saali mõõtmetega ja mahutab sadu inimesi. Sain teada sedagi, et külaliste hulgas on keegi väga tähtis Gruusia poliitik, kellega koos avaneb ehk võimalus pärast lõunat Ulaanbaatarisse sõita. Selle teadmisega otsustasin jälle mägedesse kõndima minna. Seekord valisin teise orunõlva. Mäenõlval sõi hõredat kuiva rohtu kari kitsi ja lambaid, kes mulle mingit tähelepanu ei osutanud. Tõus läks eilsest kergemini, süda enam ei kloppinud. Esimesest tipust leidsin ilusa oovo lati küljes lehivate palvelippude ja riideribadega. Seekord käisin kombekohaselt kolm tiiru ümber selle ja lisasin kuhja kivikese. Mööda mäeharja oli kerge kõndida järgmise tipuni, siis järgmiseni. Paar tundi väldanud jalutuskäigu ajal pildistasin ovoosid, mägesid, naaberorus paiknevaid turismibaase, mägisibulaid, kaljusid, kuivanud metsatukka, orgu, nomaadi elamist jne. Sellelt nõlvalt paistis org eriti maaliline.

Pärast lõunat viis mikrobuss soovijad pealinnaga tutvuma. Minu toakaaslastest tuli vaid Kohtoku. Tatsuo andis talle vahetamiseks raha, ise aga heitis jälle magama. Väga tähtsat Gruusia poliitikut meile esialgu ei näidatud, peale minu ja Kohtoku olid bussis kõik mongoli rahva esindajad, osa vist Sise-Mongooliast. Maanteeääri ilmestasiid tohututele betoontahvlitele kleebitud reklaamid, millest osa kutsusid ostma tuntud kaubamärke, osa aga mulle tundmatuid kohalikke tooteid. Ikka ja jälle kordusid riigi 800. aastapäeva ülistavad pannood ja Tšingiskhaani pildid. Paremat kätt jäid mäed, vasakul venis lõputu küla, mida Venemaal nähtud pikkadest tänavküladest eristasid nigelamad majad, suuremad õued ja neis olevad gerid. Märkamatuult jõudsimme linna. Bussiaknast jättis Ulaanbaatar üsna trööstitu ilme. Miskipärast oli mägedevahelise orgu kiilutud suure (700 000 elanikku) linna tööstus ja soojatootmine koondatud just sellesse otsa, kust meie sisenesime. Näiteks paiknes kaks suurt katlamaja peaaegu kõrvuti. Tee lähenes jõele, mille nimeks vähemalt kirjapildi järgi koduselt Tuul. Valdav osa linnast jäi jõe teisele kaldale, kuid meie sõitsime esialgu vaatama Zaisani, sotsialismiaegset II maailmasõja mälestusmärki. See asus üsna kõrge künka otsas kuhu viis mitmesaja astmega lai trepp. Ülesronimine tasus vaeva, sest esiteks avanes monumendi juurest suurepärane vaade linnale, teiseks oli mälestusmärk ise hoolimata oma tuttavast laadist siiski üks parimaid seninähtute seas ning kolmandaks olid mongolid selle taha kuhjanud hiigelsuure oovo ning kaunistanud nii selle kui ka kõik valgustipostid siniste riideribadega. All lagedal maal enne linnamaju ja jõge asus aiaga piiratud alal Zanabazari-nimeline religiooni- ja kultuuripärandi keskus, mida troonis ta hiiglaslik kullatud kuju.

Erinevate ajastute ja mõtteviiside märgid. Zaisani memoriaal ja oovo. Aado Lintropi foto 2006.

Zanabazar (hääldatakse dzanabadzar) oli 17. sajandil elanud munk, geluki (tb *dge lugs* – vooruslik komme) budismi levitaja, kes muuhulgas lõi soyombo tähestiku, mida kasutati tiibeti budistlike tekstide mongoli keelde ümberpäänemiseks, rajas hulgaliselt kloostreid, kirjutas palvetekste ja muusikat ning sai eriti kuulsaks metallikunstniku ja skulptorina. Ta sündis 1635. aastal Tuuli orus ja selle ümbruses paikneva Tüsheedi khaaniriigi valitseja Gombodorji pojana ja Tšingiskhaani kauge järglasena. Tema vana-vanaisa Avtai-khaan kohtus umbes aastail 1577–1580 dalai laamaga ja rajas viimaselt saadud reliikviade säilitamiseks 1586. aastal muistse mongolite pealinna Karakorumi varemetele templi, millest hiljem kasvas välja Erdene Zuu klooster. Tulevase mongolite ülemvaimuliku (Bogd Gegen) nimi lähtus sanskriti keelest (*jñāna* – teadmine, *vajra* – välgunool). 1639. aastal kui Zanabazar oli neljane, kogunesid khalkhade ülikud Shireet Tsagaan Nuur'i (Valge Trooni järv) ääres, et kuulutada ta tiibeti budismi sakja koolkonna vaimseks juhiks ning rajada talle oma klooster. Seal antigi talle tiitel Gegen. Tema auks järve äärde künkale püstitatud ger sai kollase katteriide tõttu nimeks Shar Bösiyn Ord (Kollase Särbi Palee). Selle ümber moodustus hiljem omapärane rändklooster. Aastail 1649–1651 käis Zanabazar esmakordselt Tiibetis, kus dalai-laama kuulutas ta avalikult kuulsaks budistliku õpetlase Taranatha reinkarnatsiooniks (viimane oli oma-

korda Javzandamba 15. kehastus). Seega sai Zanazabarist Javzandamba (Jebtsundamba > tiibeti *jetsun dhampa* püha kõrgeauline isand; esimene jetsun dampa oli üks Buddha 500 õpilasest Lodoi-shindu-namdak) kuueteistkümnnes inkarnatsioon. Dalai-laama mõjul pöördus Zanazabar geluki koolkonda. Mongooliasse naasnuna rajas ta Tuuli ja Selbi jõe ühinemiskohta geluki kloostri, mis sai tuntuks kui Örgöö (hääldeb Urguu, paleejurta) ning millest sai Ulaanbaatari (vana nimi samuti Örgöö ~ Uрга) alusepanija. Zanabazar suri 1723. aastal. Temast alates kannavad kõik mongoli kõrgemad vaimulikud Jebtsundamba Khutukhtu (mongolipäraselt Javzandamba Hutagt) ja Bogd Gegeni tiitleid. Kui Mongoolia alustas 1911. aastal võitlust iseseisvuse eest, kuulutas kaheksas Javzandamba ennast Bogd (Bogda) khaaniks. Tema saatuses on oma osa ka Tallinnas kasvanud mehel Roman Friederich Nikolaus von Ungern-Sternbergil, kelle Bogd-khaan kutsus appi võitlema 1919. aastast alates Mongoolias peremehetsenud hiina vägedega. Samas läkitas Bogd-khaan Damdin Sühebaatari punasesse Moskvasse abi otsima. Roman Ungern-Sternbergi vägedel õnnestus 1921. aasta jaanuaris hiinlased Uргаast välja tõrjuda. Paraku ei andnud ta võimu Bogd-khaanile, vaid kuulutas ennast 13. märtsil Mongoolia valitsejaks. 13. dalai-laama poolt Mahakala kehastuseks kuulutatud Ungern-Sternbergi jõugud löi paari kuu pärast puruks Punaarmeelega koos naasnud Sühebaatar, kes lasi seejärel Bogd-khaanil sümboolselt valitseda kuni surmani 1924. aastal. Seejärel kuulutasid mongoli kommunistid, et Javzandamba ümbersündide ahel on lõppenud. Tiibetis leiti siiski 1936. aastal Jebtsundamba 9. reinkarnatsioon Jampal Namdol Chokye Gyalsten, kes alates 1959. aastast elab Indias paguluses.

Zaisani künga juurest viis buss meid Tšingise avenüüd mööda üle jõe kesklinna Sühebaatari väljakule. Suur lage plats, keskel kaljusel alusel rahvuskangelase ratsamonument. Suundusin risti üle väljaku rahavahetuskohta otsima, Kohtoku läks vastupidises suunas. Hoolimata puhkepäevast õnnestus mul peagi leida mitu avatud valuutavahetuspunkti. Vahetasin 120 dollarit, mille eest anti umbes 140 000 tugrikut (õigemini küll tugrukut). Kohalik väering taskus, asusin ellu viima juba kodus kavandatud Gandani templi külastamist, sest polnud teada, kas selleks mõni teine kord veel aega juhtub jääma. Vantsisin mööda Rahu puiesteed lääne poole. Kõnnitee ääri palistasid poisikestest saapapuhastajad, kes oma teenuseid pakkuda püüdsid, erinevad kaubitsejad ja niisama logelevad noored. Tänavad, majad, kauplused – kõik meenutas mõnda suuremat Venemaa provintsi keskust, seepärast astusin teel sisse vaid paari kašmiiri villast esemetega kauplevasse poodi. Pärast paarikümneminutilist kõndimist jõudsin templi juurde viiva Öндөр Geegen Zanazabari tänavani. Ristmiku lähedal äratas tähelepanu aiaga piiratud ger, mille juurde oli püstitatud rohkete

palvelippude ja riideribadega ohvripuu. Sellist šamaanijurtat õnnestus hiljem külastada linna teises otsas. Gandani klooster, õigemini Gandantegchenling¹ Khiid (gan – rõõmustama, dan – täiuslik, teg – sõiduk, chen – suur > tegchen – mahajaana, leng – saar tb *dga' ldan theg chen gling*), kus tänapäeval elab umbes 900 munku (teistel andmetel 600 munku ja 300 õpilast), on ainus kogu sotsialismiaja tegutsenud klooster Mongoolias. Selle esimene tempel – Gandan – rajati viienda Jebtsundamba poolt 1835. aastal. Praeguses paigas asub klooster 1838. aastast. Kloostri territoorium, kus asub ka 1970. aastal asutatud budistlik ülikool, on ümbritsetud müüri, milles on väravad ida, lääne ja lõunaküljel. Sissepääsemiseks tuleb lunastada pilet (2500 tugrikut). Kolmest templist ja raamatukogust koosnev vana osa on omakorda müüri piiratud. Ka selles on kolm väravat. Sisenesin lõunapoolsest ja sattusin templitest ümbritsetud väljakule. Vasakule jäi vana raamatukogu, mille ees kasvasid lehised, seejärel samuti lehiste taga oli kahest osast koosnev 1840. aastal ehitatud Vajradhara tempel (Vajradhara on ürgbuddha – *ādibuddha*, seadmuseihu *dharma-kāya* kehastus). Selle pealtaril oleva kuju valmistas Zanabazar 1683. aastal. Paremalt taga oli kullatud katusega Gandani tempel ning eespool 1900. aasta paiku ehitatud Dedanpovran. Seal elas 13. dalai-laama Thubten Gyatso 1904. aastal. Gandani templis aga hoitakse tiibeti budismi kaanoni esimese osa Kandžuri 14. sajandist pärinevat 108 köidet. Kõigi templite ukSED olid su-

Gandani kloostri värav. Aado Lintropi foto 2006.

letud ja ka väljak nende ees tühi, kui tuvisid mitte arvestada. Hea võimalus segamatult pildistada. Siiski ei jäänud ma kauaks üksi. Tuli ameerika perekond, seejärel mõned kohalikud mehed ja naised. Tegin nende kannul päripäeva ringi ümber templite ja keerutasin kõiki palveveskeid. Väga kaua ringi vaadata polnud aega, sest väravaid hakati sulgema. Kell oli viis. Väljusin idapoolsest väravast ning suundusin uuemate datsanide poole. Üldiselt tähendab datsan kloostrijuurde kuuluvat tempel-teaduskonda koos eluruumidega, Burjaatias aga ka kloostrit tervikuna. Gandani kloostris on näiteks Tashchoimpheli datsan, kus õpetatakse tiibeti munkõpetlase Gunchen Jamyan Shadba geluki dogmaatikat, meditsiini ja astroloogia datsan ning Judi datsan tantristlike rituaalide ja praktikate õpetamiseks. Gungacholingi datsani ees kõnetas mind mongoli traditsioonilist pruuni halatti ja kaabut kandev vanem mees, kes palus ennast pildistada. Aimasin, et soov pole päris omakasupüüdmatu, pealegi tuli mehe suust tugevat viinalõhna, kuid tegin siiski klõpsu ära. Seepeale paluski jäädvustatu ennast viiesaja tugrikuga toetada. Et see teeb meie rahas umbes viis krooni, ulatasin palutud rahatähe. Samas astus ligi noorem mees-terahvas, kes heas vene keeles küsis, kas mul on probleeme. Ütlesin, et kõik on korras, kuid siiski sai taat valju noomituse turistide tüütamise eest. Minu "päästja" selgitas, et sõitis sõbrale külla ühest läänepoolsest aimagist², kuna aga sõpra kodus polnud, siis kõnnib nüüd linnas ringi, et aega parajaks teha. Ta küsis, kas võib mind natuke saata, et ununema hakkavat vene keelt harjutada. Mul polnud selle vastu midagi. Nii suundusingi koos saatjaga teiste hoonete keskel kõrguva Migjid (ka Migjed) Janraisigi templi või datsani (kasutati mõlemat varianti) poole, mis varjab endas 26,5 meetri kõrgust Janraisigi (tiibeti Chenrezig < *spyän ras gzigs*, india bodhisattva Avalokitešvara) kullatud kuju. See on valmistatud Erdeneti kaevanduse vasest. Algse templi ja kuju lasi püstitada Bogd-khaan 1911. aastal ehk ajal, mil Mongoolia kuulutas ennast sõltumatuks. Selle hävitasid kommunistid 1938. aastal. Praegune kuju valmis 1996. aastal usklike annetuste toel. Templi ees seisis mees, kes müüs viie dollari eest lubatähti sees pildistamiseks. Põlgasin hinna liiga kalliks. Nii tegin koos teiste templi küllastajatega ringi ümber hiigelkuju, keerutasin järjest kõiki palveveskeid ega mõelnudki fotoaparaati kotist välja võtta.

Pärast kloostrist lahkumist suundusin kaaslase juhtimisel tagasi kesklinna poole. Läbisime tõelise tolmuise külatänava, mille kahel pool olid palktared ning kõrged aiad ja väravad. Kuna vastu tuli veenõusid kandvaid inimesi, järeldasin, et majades polnud veevärki ega kanalisatsiooni. Seejärel jõudsime turuäärsele tänavale, kus seisis hulk väikebusse, mille juhid valjuhäälselt inimesi sõitma kutsusid. Õhtupoolsele ajale vaatamata oli turul hulk rahvast, välilettide taga kaubeldi peamiselt rõivaste ja olmetehnikaga. Mu teejuht oli pähe võtnud, et pean tingimata kaubamaja külastama. Pärast kitsast rahva-

rohket ehitusplatsi ja suure põlenud hoone vahele rajatud ajutist läbikäiku jõudsime üsna hallile, kuid laiale jalakäijate tänavale ja sealtkaudu viimaks kaubamaja juurde. Viimane meenutas suurt nõukogudeaegset univermagi, ent oli seest puhas ja kallist väljamaa kaupa täis. Ma ei jõudnud veel ringi vaatama hakatagi, kui müügibokside vahelt jooksis rõõmsalt välja Kohtoku ja hüüdis: “Mina leidsin ta, mina leidsin ta!” Kuigi olin enne bussist lahkumist öelnud, et kavatsen käia kloostri ning sõita Erkhet Suldi tagasi taksoga, oli seltskond mind siiski Sühebaatari platsi ääres tükk aega oodanud ja nüüd olid kõik rõõmsad, et ma polnud võõras linnas kaduma läinud. Jaapanlastel võib tõesti olla raske orienteeruda keskkonnas, kus kõik sildid on kirillitsas, ent mulle ei valmistanud see mingeid raskusi. Mu saatja, nähes, et tema roll on lõppenud, küsis häbelikult, kas võiksin teda osutatud külalislahkuse eest kahe tuhande tugrikuga premeerida. Pidin juba küsima, kui palju ta maksab mulle võimaluse eest vene keelt harjutada, ent mõtlesin – tegelikult oli ju meeldiv jalutuskäik, selle eest võib parkümmend krooni anda küll, kui siin on kord selline komme. Lahkusime sõpradena. Bussis kiitsin kloostri nähtut, mispeale otustati üheskoos seda vaatama minna. Kohapeal selgus, et väravad olid juba suletud.

Õhtusöögilauas õnnestus tutvuda varem korduvalt “väga tähtsa tegelasena” mainitud Kakha Šengeliaga, Gruusia parlamendisaadiku ja väliskomisjoni aseesimehe, Kaukaasia Ärikooli õppejõu ja president Saakašvili sõbraga (mõlemad õppisid USAs), kes sundimatult vestles mu toakaaslastega veidi kanges inglise keeles ning samaaegselt nõudis teenindavalt personalilt vene keeles leiba, lusikat, teed ja peavalurohtu (ta tundis paari naissoost ettekandjat juba nimepidi).

Kommentaariid

¹ Paralleelkuju Gandantegchinleng on samuti levinud.

² Rajoonist.

Summary

On the Land of Eternal Blue Sky

Aado Lintrop

The first part of Aado Lintrop's travelogue from a visit to the conference on ancient Mongolian religion in Mongolia.